

## РОЛЬ НЕУРЯДОВИХ ПРАВОЗАХИСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗБОРУ ДОКАЗІВ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

**ЩЕРБАНЮК О. В.**, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри процесуального права ЧНУ ім. Ю. Федьковича.

**СІНЬКЕВИЧ О. В.** доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК 342.7

DOI 10.32782/NP.2022.2.34

В Україні, починаючи з лютого 2022 року, кожного дня військовослужбовці армії РФ вчиняють злочини, які є прямим порушенням міжнародного гуманітарного права, не лише на лінії бойового зіткнення, а й в глибині країни, у центральних і західних регіонах. Авторка статті аналізує порядок проведення досудового розслідування міжнародних кримінальних злочинів і роль неурядових громадських правозахисних організацій у цьому процесі. Крім того, розглянуто нові функції, виконання яких покладено на НУО як окремі неурядові правозахисні організації, що від початку повномасштабного вторгнення провадять свою діяльність на території України. Досліджено юридичні механізми долучення НУО до збору доказів на місцях, а також можливості врахування міжнародними органами правосуддя зібраної інформації. Наведено конкретні приклади та ініціативи громадського сектору, в межах питання, що вивчається, й визначено функції, компетенції, можливості підвищення ефективності діяльності НУО в умовах війни.

Зроблено висновок, що неурядові організації, у тому числі й правозахисні, під час війни в Україні відкрили для себе нові напрями роботи, розширили можливість співпраці із державними органами. У свою чергу, правоохоронні органи внутрішніми наказами надали доступ до обмеженої інформації для самих НУО, що разом підвищує ефективність досудового розслідування вчинених злочинів. Завдяки цьому налагоджено зворотній зв'язок. Особливу увагу варто звернути на роботу іноземних НУО і волонтерів, що сприяє фіксації воєнних злочинів і злочинів проти людяності, свідками або жертвами яких стали нинішні українські біженці.

Зроблено висновок, що основними напрямками діяльності НУО по збору доказів є наступні: 1) поширення інформації у ЗМІ про стан біженців, які постраждали внаслідок злочинів російських військових, документування історій свідків таких правопорушень. Зокрема, про факти катувань і сексуального насильства (зі свідчень біженців з України) повідомляли ЗМІ в багатьох країнах Європи та за її межами; 2) надання консультативної допомоги щодо якісного фіксування епізодів злочинних дій для визнання таких доказів належними; 3) мирні зібрання і протести громадських організацій, активної громадськості проти воєнних злочинів Росії в Україні, що, безперечно, має важливе значення для визнання світовою спільнотою їх жорсткості й масовості.

Зроблено висновок, що широке світове визнання воєнних злочинів РФ створює можливість для успішного ініціювання Міжнародного трибуналу або інших судових форматів (як-от Міжнародний кримінальний суд, Надзвичайна палата) для притягнення до кримінальної відповідальності винних. Усі міжнародні суб'єкти збирають докази за чіткими вимогами й стандартами Міжнародного кримінального суду, а згодом або передають до нього, або акумулюють у прокуратурах певних країн задля наступного спрямування до визначеного відповідального судового органу.

Ключові слова: неурядові правозахисні організації, громадські організації, Міжнародний кримінальний суд, документування злочинів, досудове розслідування, фашизм, захист прав особи, права людини, конституційні цінності, верховенство права.

### **Постановка проблеми**

Збройна агресія в Україні, розпочата армією рф 24 лютого 2022 року, є, можливо, найбільш задокументованою в історії. Уряди, інформаційні організації, неурядові організації й окремі особи цілодобово, іноді в режимі он-лайн, відстежують і документують події, що підтверджують жорстокість військовослужбовців і верхівки Російської Федерації. Частково зібрані і збережені дані, відомості мають скласти основу доказової бази вчинення воєнних злочинів і злочинів проти людяності, оскільки необхідність переслідувань і судових процесів може бути встановлена лише після ретельного розслідування судом, у даному випадку Міжнародним кримінальним судом, діянь і кваліфікації їх як злочинних. Отже, має пройти певний час, поки отримана інформація дозволить розібратися, що може бути визнано воєнним злочином або злочином проти людяності. Однак зараз, коли минуло майже півтора року з початку повномасштабного вторгнення в Україну армії рф, ми маємо змогу розглянути важливість збору цієї інформації і те, як вона може бути використана в контексті міжнародного кримінального права. Пояснюється це тим, що наявні відомості можуть як бути доказом міжнародних злочинів, так і не визнаватися такими, оскільки, незважаючи на існування значного масиву фактів, ми не маємо абсолютно чіткого уявлення, про що вони свідчать. Однак, як довів час, вивчення багатьох із них на сьогоднішній день дозволило виявити певні закономірності, можливо, раніше, ніж це сталося б в іншому випадку, які підтверджують, що країна-агресор вчинила або продовжує вчиняти міжнародні злочини.

Усе наведене дозволяє стверджувати, що інформацію, яка передусім допомагає скласти хроніку війни, тобто закарбувати події, зберегти й увіковічити людей і місця, що постраждали від варварських і злочинних дій агресора, необхідно зберегти, а для цього слід створити розгалужену і всеохоплюючу мережу з єдиним центром – банком даних. Звісно, це кропітка, тривала і важка праця. До того ж накопичену інформацію треба ще й проаналізувати, розподілити за певними критеріями, що полегшить подання дока-

зів до міжнародних інституцій, які, сподіваємося, розслідуватимуть вчинені військовослужбовцями армії рф злочини і винесуть справедливий вирок, притягнуть винних до відповідальності, як би складно це не було. Вбачається, що левову частку роботи можуть взяти на себе саме неурядові організації.

Дослідження діяльності правозахисних організацій як інститутів громадянського суспільства здійснювали такі вчені, як: Г.В. Берченко [1], І.О.Грицай [2], І.Т.Темех [3], О.Б.Карпінська [4], Т.М.Слінько [5]. Водночас наша мета – присвятити основну увагу забезпеченню збору доказів для міжнародного кримінального суду в контексті війни в Україні.

**Метою статті є** з'ясування ролі неурядових правозахисних організацій у забезпеченні збору доказів для Міжнародного кримінального суду в контексті війни в Україні.

### **Методи дослідження**

У роботі використано переважно кабінетний метод («дослідження за письмовим столом»), що передбачає проведення аналізу літератури, звітів і використання інтернет-ресурсів, а також аналізу конкретних ситуацій, а також загальні філософські методи дослідження.

### **Виклад основного матеріалу дослідження**

Приступаючи до висвітлення питання, передусім вкажемо, що неурядові організації (далі – НУО), у тому числі й правозахисні, відіграють важливу роль. Саме завдяки їм, їх активній позиції держава змушена не лише брати до уваги, а й орієнтуватися на громадські інтереси, прагнути задовольнити їх, а також враховувати громадську думку при прийнятті тих чи інших рішень, формуючи і провадячи внутрішню й зовнішню державну політику. Однак, виходячи з теми дослідження, для нас важливого значення набуває те, що неурядові організації, у тому числі і правозахисні, відіграють важливу роль у моніторингу і зборі інформації. Як відомо, вони уважно спостерігають за діями урядів та інших груп чи осіб, відстежують дотримання ними прав людини, виявля-

ють порушення чи викривають проблеми, які, на переконання фахівців, держава без допомоги самотужки не в змозі, повідомляють про це суспільство. Не є винятком і наша країна. В Україні НУО продовжують здійснювати моніторинг у сферах, що становлять їх особливий інтерес, фіксуючи і збираючи відомості про події, а це, у свою чергу, допомагає впорядковувати інформацію, надавати контекст і зосередити увагу на конкретних сферах, які можуть викликати занепокоєння. Зважаючи на сказане, стає зрозуміло, чому не тільки зростає кількість неурядових організацій, а й розширюється, так би мовити, поле їх діяльності. Приблизно третина із зареєстрованих громадських організацій виконує правозахисні функції. Пам'ятаючи реалії, в яких перебуває наша держава уже майже півтора року, саме наявність правозахисних організацій набуває неабиякого значення. Зупинимось на сказаному докладніше.

Як відомо, починаючи з лютого 2022 року – часу повномасштабного вторгнення армії РФ на територію України – щодня військовослужбовці країни-агресора вчиняють десятки злочинів, серед яких вбивство, катування, взяття в полон чи для інших цілей цивільного населення окупованої території; вбивство, катування військовополонених; вбивство заручників; пограбування державної або приватної власності; знищення міст чи сіл; розорення, не виправдане військовою необхідністю. Зауважимо, що усе перераховане належить згідно зі Статутом Міжнародного трибуналу до воєнних злочинів і визнається порушенням правил ведення бойових дій, норм і принципів міжнародного гуманітарного права.

Звісно, наведений перелік не є вичерпним. Важливо також і те, що особу, яка вчинила воєнний злочин, виконуючи наказ свого уряду чи командира, не звільняє її від відповідальності, якщо свідомий вибір був для неї можливим.

Звісно, як і будь-які інші, воєнні злочини вимагають доказів. Вбачається, що їх основу можуть скласти матеріали журналістів, воєнкорів, спецслужб, ДСНС України тощо.

Так, увесь світ, завдяки статтям і публікаціям у ЗМІ, повідомленням різних орга-

нізацій, фіксуванню подій прокуратурою України і населенням, побачив, як армія країни-агресора або (1) цілеспрямовано наносить удари (авіаційні, ракетні) по цивільному населенню чи цивільних будівлях, або (2) невідомо наносить удари по певній території, незалежно від того, чи є в цій зоні цивільне населення або цивільні будівлі. Вказані злочини світовою спільнотою визнаються воєнними. Не можна оминати й того, що військовослужбовці РФ руйнують релігійні споруди, в яких часто населення шукає прихисток. Це, на наш погляд, може бути воєнним злочином або злочином проти людяності як частина цілеспрямованого або невідомо руйнування цивільних будівель. Більш того, якщо можна довести, що будівлі були спеціально обрані мішенню через їх релігійний статус або культурну цінність, їх руйнування може бути доказом злочинів релігійних переслідувань або руйнування культурної спадщини. Однак, чи є щось порушенням міжнародного кримінального права, може бути визначено лише в ході судового розгляду.

Розслідування цих злочинів – це справа фахівців, які також мобілізувалися. Нині вітчизняні слідчі разом з міжнародними колегами з Європейської комісії та організацій, таких як Організація з безпеки і співробітництва в Європі, працюють як на нещодавно відвоєнованих у росіян територіях, так і у містах, селах, селищах нашої держави, які зазнають обстрілів, авіоударів тощо. Зауважимо, що з певних причин суб'єктів, громадських організацій, які цим займалися, у 2014 році було, на жаль, мало. Після 24 лютого 2022 року їх список значно розширився.

Умовно їх можна поділити на державний і недержавний сектор. Якщо розглядати державний сектор, то передусім йдеться про правоохоронні органи. На сьогоднішній день підключилися також Міністерство реінтеграції, Міністерство культури й Міністерство освіти і науки України. Навіть МЗС тепер має свій ресурс, завдяки якому когось фіксує воєнні злочини.

Щодо недержавного сектору, то варто насамперед згадати журналістів, бо саме вони виконують дуже важливу роботу. На

сьогодні велика кількість спеціалістів пере-кваліфікувались саме на документаторів. У цьому секторі також працюють неурядові громадські організації, як-от Гельсінська спілка.

Однак головне, що зараз формується правова архітектура. Хоча офіс Генерального прокурора є єдиною установою в Україні, яка має повноваження розслідувати воєнні злочини. Так, 29 березня – більш ніж через місяць після російського вторгнення – уряд України оголосив про створення Цільової групи з питань відповідальності за злочини, вчинені в Україні, що дозволяє міжнародним правовим експертам підтримувати країну в пошуку шляхів притягнення винних до відповідальності.

Щоправда, на цей час Росія не є підписантом статуту МКС, а це означає, що вона не визнає рішень суду і не підпадає під його юрисдикцію. Україна не ратифікувала Римський статут через негативний висновок КСУ від 11.07.2001 № 3-в/2001, проте зробила заяви про визнання юрисдикції МКС (постанови парламенту від 25 лютого 2014 року № 790-VII, від 4 лютого 2015 року № 145-VIII) щодо злочинів, вчинених на її території.

Відповідно до п. 3 ст. 12 Римського статуту юрисдикція МКС поширюється на нашу державу, яка, хоч і не ратифікувала Римського статуту, але зробила заяву про визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду відносно того чи іншого злочину. У зв'язку з цим Україна має виконувати відповідні обов'язки, але не володіє правами, які має держава – учасниця Римського статуту. При цьому варто пам'ятати, що МКС поширює свою юрисдикцію на питання притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності лише індивідів, які вчинили міжнародні злочини й не притягнуті до кримінальної відповідальності на національному рівні, а держава взагалі не є суб'єктом міжнародної кримінальної відповідальності. У той саме час МКС має повноваження розглядати діяння всіх осіб, які підозрюються у зловживаннях в Україні.

Щоправда, варто бути готовими до того, що на відміну від якщо балканських конфліктів, шлях до правосуддя для українців

може затягтися на багато років. Нагадаємо, що колишнього президента Сербії Слободана Мілошевича звинувачували, спираючись на безліч доказів, у геноциді (етнічних чистках), злочинах проти людяності й воєнних злочинах. Однак він помер до завершення судового процесу над ним [6].

Виходячи з наведеного, можемо констатувати, доказова база злочинних дій конкретних генералів, високопосадовців, військових армії РФ має бути не лише суттєвою, а й перевіреною. Отже, в їх збиранні мають брати участь НУО, тісно співпрацюючи з органами державної влади, міжнародними інституціями у нових, нетипових для них формах.

У Резолюції Європейського парламенту від 19 травня 2022 року про боротьбу з безкарністю за воєнні злочини в Україні (2022/2655(RSP), п. 28, зауважується, що «на території України є багато неурядових організацій, які докладають зусиль для документування воєнних злочинів, у тому числі масових згвалтувань під час війни, і що їхні зусилля потребують підтримки та консолідації» [7].

Продовжуючи висвітлення питання, спробуємо з'ясувати, як саме НУО комунікують із міжнародними органами правосуддя. Передусім зауважимо, що особи, які не є співробітниками Суду, зазвичай контактують із Канцелярією Прокурора, а не з іншими його підрозділами. Вони можуть надсилати інформацію з низки питань, проілюстрованих нижче. Іноді НУО надсилають інформацію безпосередньо до окремих підрозділів Суду, зокрема, в юридичному документі, який називається *Amicus Curiae*, до будь-якої з палат. Крім того, дані організації можуть подати заяву про участь у провадженні, якщо вони самі постраждали від злочину.

Стосовно НУО ситуація наступна. Вони також можуть звертатися безпосередньо до Суду з метою представлення як інтересів потерпілих, так і їх особисто в разі, якщо вони хочуть подати інформацію про рішення прокурора не розслідувати справу.

Крім того, НУО можуть надіслати інформацію про справу до уряду країни – учасниці Римського договору або навіть до Ради Без-

пеки ООН і попросити їх передати справу на розгляд Суду.

Наступне питання, яке виникає при розгляді взаємовідносин НУО й Суду, – чи можуть згадані організації допомогти у відкритті провадження в Суді? Наша відповідь: «Так». НУО регулярно публікують звіти про злочини проти прав людини, які можуть підпадати під юрисдикцію МКС. Якщо правозахисна організація вважає, що задокументовані нею порушення є достатньо серйозними і заслуговують на розслідування Судом, вона повинна надіслати прокурору найгрунтовніші звіти про найсерйозніші злочини.

Однак НУО слід утриматися від надсилання до Офісу прокурора всієї інформації, яку вони мають, щоб уникнути перевантаження Прокурора і зменшення уваги до звітів, які він отримує

Не менш важливим є й питання, яку інформацію НУО повинні надсилати до прокуратури? Немає сумнівів у тому, що вони можуть надсилати інформацію про злочини, що стосуються окремих випадків або тенденцій, надаючи якомога більше деталей. Крім того, звіти НУО можуть пояснювати історичний та політичний контекст розслідуваних злочинів, щоб забезпечити прокурору краще розуміння ситуації. Повідомляючи про спроможність або бажання держави розслідувати або переслідувати злочини, НУО також можуть допомогти прокурору встановити, чи підпадає справа під юрисдикцію Суду, чи її слід залишити на розгляд національних судів. НУО також можуть інформувати прокурора про практичну можливість проведення розслідувань.

Додамо, що точний перелік усіх видів інформації, яка може міститися у звітах НУО, дати неможливо. Крім того, у відновленні справедливості, збиранні доказів воєнних злочинів і злочинів проти людяності важливу роль відіграють міжнародні неурядові правозахисні організації, які мають досвід фіксування доказів міжнародно-правових злочинів для подання в Міжнародний кримінальний суд. Наприклад, такі неурядові організації, як Truth Hounds і Human Rights Watch, збирають свідчення, а eyeWitness to Atrocities, підтримує зусилля з документу-

вання, надаючи свідкам додаток для смартфонів, який миттєво перевіряє мультимедійні докази, що вони записують. Примітно, що *Human Rights Watch*, *Amnesty International*, *International Partnership for Human Rights*, *Truth Hounds* нині документують низку воєнних злочинів РФ в Україні відповідно до стандартів Міжнародного кримінального суду. За даними цих організацій, злочинні дії військовослужбовців армії РФ проти мирного населення України є масовими. Так, численні авіаційні удари з боку РФ і Республіки Білорусь, унаслідок яких загинули мирні люди і зазнала руйнувань цивільна інфраструктура; використання заборонених видів зброї, зокрема, касетних боєприпасів і протипіхотних наземних мін; блокування доступу гуманітарних вантажів до міст в облозі. Крім того, у звітах правозахисних організацій зафіксовано повідомлення й докази вчинення російськими військовими злочинів проти мирного населення, серед яких: гвалтування дітей, неповнолітніх і жінок, позасудові страти, убивства, катування та інші злочини проти людяності.

Принагідно зауважити, що у процесі фіксування й верифікування фактажу міжнародні неурядові організації (НУО) використовують геолокацію, метадані, супутникові знімки, аргументи експертів зі зброї і свідчення очевидців для підтвердження цифрових даних. У підготовці матеріалів для порушення кримінальних справ проти РФ вагомим доказом є супутникові знімки *Maxar Technologies*, які так само збирають фото вторгнення в Україну, відстежують переміщення військ, а також надають зображення для підтримки гуманітарної допомоги.

Варто додати, що важливим напрямом діяльності НУО для забезпечення підтримки міжнародної спільноти є поширення інформації про результати їх моніторингу. У цьому контексті варто відзначити внесок *La Strada* – організації, яка збирає докази сексуального насильства під час війни, надає психологічну і правову допомогу жертвам насильства, оприлюднює інформацію про злочини у ЗМІ й під час міжнародних заходів. Так, очільниця *La Strada* взяла участь у брифінгу Ради Безпеки ООН, присвяченому впливу на жінок і дітей повномасштаб-

ної воєнної агресії Росії проти України. Як відомо, ця категорія злочинів вважається найскладнішою з точки зору притягнення винних до кримінальної відповідальності, тому оприлюднення таких фактів на міжнародному рівні посилює можливості України їх доведення [8].

### **Висновки**

Неурядові організації, у тому числі й правозахисні, під час війни в Україні відкрили для себе нові напрями роботи, розширили можливість співпраці із державними органами. У свою чергу, правоохоронні органи внутрішніми наказами надали доступ до обмеженої інформації для самих НУО, що разом підвищує ефективність досудового розслідування вчинених злочинів. Завдяки цьому налагоджено зворотній зв'язок. Особливу увагу варто звернути на роботу іноземних НУО і волонтерів, що сприяє фіксації воєнних злочинів і злочинів проти людяності, свідками або жертвами яких стали нинішні українські біженці.

Основними напрямками цієї діяльності є наступні: 1) поширення інформації у ЗМІ про стан біженців, які постраждали внаслідок злочинів російських військових, документування історій свідків таких правопорушень. Зокрема, про факти катувань і сексуального насильства (зі свідчень біженців з України) повідомляли ЗМІ в багатьох країнах Європи та за її межами; 2) надання консультативної допомоги щодо якісного фіксування епізодів злочинних дій для визнання таких доказів належними; 3) мирні зібрання і протести громадських організацій, активної громадськості проти воєнних злочинів Росії в Україні, що, безперечно, має важливе значення для визнання світовою спільнотою їх жорсткості й масовості. Так, акції біля посольств РФ у багатьох країнах світу привертають увагу до масового характеру мародерства і згвалтувань українських жінок окупантами, а Марші матерів ушановують пам'ять загиблих через російську агресію дітей.

Вбачається, що широке світове визнання воєнних злочинів РФ створює можливості для успішного ініціювання Міжнародного трибуналу або інших судових форматів (як-

от Міжнародний кримінальний суд, Надзвичайна палата) для притягнення до кримінальної відповідальності винних. Усі міжнародні суб'єкти збирають докази за чіткими вимогами й стандартами Міжнародного кримінального суду, а згодом або передають до нього, або акумулюють у прокуратурах певних країн задля наступного спрямування до визначеного відповідального судового органу.

### **Література**

1. Берченко Г. В. Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти. Харків : Юрайт, 2014. 208 с.
2. Грицай І. О. Адміністративно-правове регулювання діяльності неурядових правозахисних організацій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. - Запоріжжя, 2012. 266 с.
3. Темех І. Т. Конституційно-правовий статус правозахисних громадських організацій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2010. 20 с.
4. Карпінська О. Б. Конституційно-правовий статус суб'єктів правозахисної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2015. 237 с.
5. Слінько Т. М., Кушніренко О. Г. Конституційно-правовий статус об'єднань громадян в Україні : навч. посібник. Харків: Арсіс, 1998. 176 с.
6. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навч.-метод. посібник. / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козороз, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. Т. Короткого. Друге видання. Київ; Одеса : Фенікс, 2021. 268с.
7. Резолюція Європейського парламенту від 19 травня 2022 року про боротьбу з безкарністю за воєнні злочини в Україні (2022/2655(RSP)) URL: [https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/250818/0117\\_T\\_Resolution%20fight%20against%20impunity.pdf](https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/250818/0117_T_Resolution%20fight%20against%20impunity.pdf)
8. Kateryna Cherepakha presentation UN Security Council URL: <https://documentation.lastradainternational.org/lisidocs/3448-Kateryna%20Cherepakha%20presentation%20UN%20Security%20Council.pdf>

*Shcherbanyuk O. V., Sinkevich O. V.*

**THE ROLE OF NON-GOVERNMENTAL  
HUMAN RIGHTS ORGANIZATIONS  
IN ENSURING THE COLLECTION OF  
EVIDENCE FOR THE INTERNATIONAL  
CRIMINAL COURT IN THE CONTEXT OF  
THE WAR IN UKRAINE**

In Ukraine, starting from February 2022, every day servicemen of the Russian army commit crimes that are a direct violation of international humanitarian law, not only on the front line, but also in the depths of the country, in the central and western regions. The author of the article analyzes the procedure for pre-trial investigation of international criminal crimes and the role of non-governmental public human rights organizations in this process. In addition, the new functions assigned to NGOs as separate non-governmental human rights organizations that have been operating on the territory of Ukraine since the beginning of the full-scale invasion were considered. The legal mechanisms for the involvement of NGOs in the collection of evidence on the ground, as well as the possibility of taking into account the collected information by international justice bodies, were studied. Specific examples and initiatives of the public sector, within the scope of the issue being studied, are given, and the functions, competences, and opportunities for increasing the effectiveness of NGO activity in the conditions of war are defined.

It was concluded that non-governmental organizations, including human rights organizations, during the war in Ukraine discovered new areas of work and expanded the possibility of cooperation with state bodies. In turn, law enforcement agencies have provided access to limited information for the NGOs themselves by internal orders, which together increases the effectiveness of the pre-trial investigation of committed crimes. Thanks to this, feedback has been established. Special attention should

be paid to the work of foreign NGOs and volunteers, which contributes to the recording of war crimes and crimes against humanity, which current Ukrainian refugees witnessed or became victims of.

It was concluded that the main areas of evidence-gathering NGO activity are the following: 1) dissemination of information in the mass media about the condition of refugees who suffered as a result of the crimes of the Russian military, documenting the stories of witnesses of such offenses. In particular, the facts of torture and sexual violence (from the testimonies of refugees from Ukraine) were reported by the mass media in many European countries and beyond; 2) provision of advisory assistance regarding high-quality recording of episodes of criminal acts in order to recognize such evidence as appropriate; 3) peaceful gatherings and protests of public organizations, the active public against Russia's war crimes in Ukraine, which, of course, is of great importance for the international community to recognize their severity and massiveness.

It was concluded that the wide international recognition of the war crimes of the Russian Federation creates opportunities for the successful initiation of the International Tribunal or other judicial formats (such as the International Criminal Court, the Extraordinary Chamber) to bring the perpetrators to justice. All international actors collect evidence according to the clear requirements and standards of the International Criminal Court, and subsequently either transfer it to it or accumulate it in the prosecutor's offices of certain countries for further referral to a designated responsible judicial body.

**Key words:** *non-governmental human rights organizations, NGOs, international criminal court, documentation of crimes, pre-trial investigation, ruscism, protection of individual rights, human rights, constitutional values, rule of law.*